

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 332.122 : 330.1 (477)

Даниленко А.С.,
д.е.н., академік НААН
Паска І.М.,
д.е.н.,
Білоцерківський національний аграрний університет

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ «СІЛЬСЬКИЙ РЕГІОН»

Danylenko A.S.,
dr.sc.(econ.), academician of NAAS
Paska I.M.,
dr.sc.(econ.)
Bila Tserkva National Agrarian University

MODERN THEORETICAL AND CONCEPTUAL APPROACHES TO EXPLICATING THE NOTION OF “RURAL REGION”

Постановка проблеми. Здійснення аграрно-продовольчої реформи неможливо без докорінної зміни основ механізму регулювання регіонального розвитку сільських територій і міжрегіональних взаємодій в аграрно-продовольчому секторі економіки. На жаль, зусилля державної влади в ході аграрної реформи були спрямовані в основному на проведення ринкової макроекономічної політики на селі. Макроекономічні трансформації не могли самі по собі поліпшити і стабілізувати соціально-економічний, демографічний та екологічний стан на селі і підвищити життєвий рівень населення сільських муніципальних утворень, оскільки інтереси переважно приватних підприємств і господарств в більшості випадків не збігаються з місцевими інтересами, потребами сільських поселень, на території яких вони розташовані. В Україні, де прогресивний розвиток суспільства й української державності аксіоматично ставиться у паралель з відродженням і розвитком села, питання функціонування сільської місцевості, специфіки сільських територій, життєдіяльності сільського населення були і залишаються актуальними.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Масштабні дослідження з питань розвитку села, виконані у 1970-80-ті роки, забезпечили введення у науку, поряд із категоріями село та сільська місцевість, і таких, як сільський сектор, сільська сфера економіки, сільське життя середовище тощо. Дослідження різних аспектів формування і розвитку сільських місцевостей широко представлені в наукових працях Е.Б. Алаєва, А.І. Алексеева, В.Ю. Беленького, А.Г. Гранберга, Т.А. Гринюк, А.І. Доценка, В.В. Загороднього, Н.В. Зубаревич, С.О. Ковальова, Д.Ф. Крисанова, М.Л. Сажнева, Р.В. Моськіна, О.І. Павлова, М.Д. Пістуна, Ю.І. Пітюренка, І.В. Прокопи, М.І. Фащевського, Г.С. Фтомова, О.І. Хомри, Л.О. Шепотько та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Разом з тим, наявні певні дискусійні моменти сучасної понятійно-термінологічної бази досліджень сільської місцевості, зокрема щодо доцільності використання поняття «сільські території», «сільська місцевість», «сільський сектор», «сільський регіон» тощо.

Постановка завдання. Метою дослідження стало визначення соціально-економічної сутності поняття «сільські регіони» і виявлення його термінологічного потенціалу на основі узагальнення термінів і понять, що зустрічаються у понятійно-концептуальному полі дослідження сільських регіонів. Для досягнення поставленої мети вирішувались такі завдання:

- проаналізувати наявні визначення та сутність поняття «сільські регіони» та суміжні з ним суспільно-економічні терміни і поняття;
- обґрунтувати доцільність використання поняття «сільські регіони» у наукових дослідженнях суспільно-економічного напрямку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науковій, науково-популярній, періодичній літературі, мас-медіа зустрічаємо широке використання понять і термінів «сільські регіони», «сільські території», «сільська місцевість», «село» тощо. З побутової точки зору така поліконцептність є цілком прийнятною, але у світлі вирішення конкретної наукової проблеми необхідним є, на нашу думку, узгодження основних понять і термінів в межах обраного понятійно-концептуального поля дослідження.

У «радянській» географії під сільською місцевістю розуміли всю населену територію країн та регіонів, що знаходиться поза межами міських поселень, з її природними та перетвореними людиною (антропологенними) ландшафтами, населенням та населеними пунктами [9, с. 273]. Треба зазначити, що аналогічне визначення цього поняття наводиться і в сучасному російському виданні «Народонаселення. Енциклопедичний словник» [14, с. 424], в якому лише конкретизується, що населені пункти, які включаються до сільської місцевості, належать до категорії сільських.

У вузькому розумінні село – це тип поселення, жителі якого зайняті переважно у сільському господарстві, а сільська місцевість – територія, що знаходиться під юрисдикцією сільських Рад народних депутатів. Разом з тим відзначимо, що у вітчизняній географічній науці це поняття ще не знайшло гідного місця, і у сучасній українській довідковій та загальнотеоретичній літературі знаходимо, як правило, лише визначення понять, що відображають лише покомпонентні складові сільської місцевості: сільське населення, сільське господарство, сільське поселення, сільськогосподарський район (за виробничою ознакою), сільськогосподарський ландшафт тощо.

Натомість, у вітчизняних і зарубіжних джерелах [6; 7; 15-18 і т.д.] все більше використовують термін «сільські території», який семантично, за наявними визначеннями дуже подібний до поняття «сільська місцевість».

В документах Організації з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) сільська місцевість чи сільський регіон визначається як сукупність людей, території й інших ресурсів суспільного ландшафту і малих населених пунктів за межами безпосередньої сфери економічної діяльності великих міських центрів [15, с. 70]. Густота населення в межах таких територій складає до 150 осіб/км² (за визначенням Євросоюзу до 100 150 осіб/км²). Разом з тим, Постійна конференція місцевих і регіональних влад Європи при Раді Європи використовує термін «сільська місцевість» (Рекомендація 107 (2002) «Про проблеми сільської місцевості в Європі»). Номенклатура територіальних одиниць згідно статистичної класифікації територіальних одиниць, яка розроблялась з метою забезпечення збору та розповсюдження зіставних регіональних статистичних даних в межах Європейського Союзу, містить таксоми, що мають назву NUTS (від Nomenclature of Territorial Units for Statistics) [24]. Згідно наведених ознак з 5 типів районів NUTS (level 1-5) NUTS level 4 та 5 є переважно сільськими територіями.

Американське Бюро Перепису (U.S. Census Bureau) [23] класифікує всю американську землю на сільську або міську. Бюро Перепису позначає терміном "сільський" ("rural") всю територію, населення, і населені пункти, розташовані поза міськими областями. Зазначимо, що таке визначення, хоча і спрощене, фактично збігається з визначенням сільської місцевості у радянській географічній літературі.

Взагалі, сільські території в США складаються з незаселених територій і територій з популяційними концентраціями (поселеннями з певною чисельністю населення) менше ніж 2500 осіб. Американське сільське населення згідно такого розмежування в 2000 р. складало 59 млн. (21%). Міські території складаються з населення й територій, які представлені урбанізованими областями (UA) або міськими групами (UC). Урбанізовані області складаються з міського ядра кількістю 50000 або більше осіб з густотою населення 1000 осіб на квадратну милю й територіально пов'язаною областю із густотою населення принаймні 500 осіб на квадратну милю. В 2000 році 68% американців проживали в 452 урбанізованих областях. UC відповідають тим же самим критеріям, але мають поселення людністю 2500-49999. В 2000 р. 11% американського населення жили в 3158 міських групах.

З позицій управління й фінансування Відділ керування й бюджету (Office of Management and Budget) визначає округи як столичні, міські (Metropolitan, metro) або нестоличні, сільські (Nonmetro). Міські округи (в 2003 р.) були визначені як центральні округи з однієї або більше урбанізованою областю, а також округи, які в економічному й соціальному відношенні об'єднані із центральними округами за допомогою щоденних трудових зв'язків. Сільські округи, які розташовуються поза межами столичних областей, підрозділені на два типи: округи Micropolitan зосереджені в межах міських груп із чисельністю населення 10 000 або більше людей, всі інші нестоличні округи позначені як "неосновні" округи. Більшість столичних або нестоличних округів містить комбінацію міських і сільських поселень.

Акцентуємо, що в Україні термінологічно-понятійної єдності щодо позначення сільських територій (або сільської місцевості) не зустрічаємо і у законодавчих актах: маємо Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» №1807-IV від 17.06.2004 р., де у переліку понять і термінів сільська місцевість визначена як території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови, Указ Президента «Про державну підтримку підготовки фахівців для сільської місцевості» № 262/99 від 19.03.1999 р., Постанову Кабінету Міністрів України «Про переселення сімей у сільську місцевість та організований набір

робітників» від 11 жовтня 1991 року № 253, Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р. №1158 (в якій зустрічаємо рівнозначне використання термінів сільська місцевість і сільські території) і т.д. При Міністерстві аграрної політики України діє департамент розвитку сільських територій, до компетенції якого віднесено [17]:

- соціальний розвиток села;
- зайнятість сільського населення;
- розвиток особистих селянських і фермерських господарств, кооперації і підприємництва;
- виконання завдань і заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року;
- засідання модульних груп постійної робочої групи з питань сільського господарства Ради інвесторів при Кабінеті Міністрів України;
- земельні і майнові відносини.

Сучасний український дослідник Павлов О.І. визначає сутність і складники «сільських територій» перш за все як об'єкту управління і пропонує визначення поняття «сільської території» як гетерогенного, поліфункціонального утворення з населенням як системоутворювальним елементом [18, с. 17]. З точки зору його поглядів сільські території об'єднують природні, виробничо-господарські, соціальні, політичні складники, що перебувають під управлінським та регулятивним впливом територіальних громад, органів місцевого самоврядування, органів державної влади, бізнесу та громадськості.

В роботі Сажнева М.Л. [20], присвяченій функціональному взаєморозвитку сільських та міських місцевостей Мелітопольського суспільно-географічного регіону, міські та сільські місцевості визначають як історично сформовані природно-соціо-економічні територіальні спільності, що набули розвитку в межах певної території, характеризуються специфічною функціональною структурою, виконують загальні та специфічні функції в розвитку суспільства та перебувають в постійному взаєморозвитку.

Більш повно сутність поняття «сільська місцевість» відображає таке визначення [10, с. 5]: сільська місцевість – це історично сформована в єдності з містами природно-соціо-економічна територіальна спільність, що отримала розвиток поза межами міських населених пунктів, характеризується специфічною компонентною, функціональною та функціонально-територіальною структурою і виконує загальні та специфічні функції у розвитку суспільства.

Ковальов С.О. відносить до сільської місцевості: всю населену територію країни, району, області, що знаходиться поза межами міст, з її природними умовами та ресурсами; сільське населення та матеріалізовані наслідки попередньої праці людей на цій території [12].

Російські дослідники Моськін Р.В., Крючков В.Г. [13] під сільською місцевістю розуміють територіальну систему, що функціонує на основі сполучення, взаємопроникнення й взаємодії природної, соціальної й економічної підсистем (систем другого порядку), що характеризується специфічними ландшафтами, інфраструктурою, особливостями виробництва, використання ресурсів і способом життя населення. У їх дослідженні сільська місцевість Центральної Росії характеризується як цілісна система з властивостями емерджентності, стабільності й динамізму. Ці властивості Моськін Р.В. розкриває за допомогою аналізу територіальної організації системи сільської місцевості, оскільки остання дозволяє проаналізувати не тільки розміщення, але й характер взаємодії утворюючу систему елементів.

В.М. Баутін, В.В. Козлов (Російський державний аграрний університет ім. К.А. Тимирязева, центр стійкого розвитку сільських територій) кваліфікують сільську територію як земний простір за межами урбанізованих територій, населений людьми, що характеризується спільністю яких-небудь ознак (природних, історичних тощо) [7].

Вітчизняний економіст-аграрій Л.О. Шепотько наголошує на необхідності використання поняття «сільський сектор» тому, що це поняття є більш широким, ніж «сільська місцевість», оскільки в агропромислових містах і селищах міського типу розташована переважна частина переробної промисловості, об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури, що обслуговують село. «Розширюючи» сільський сектор за рахунок включення в нього агропромислової сфери «несільської місцевості», необхідно застерегти від ототожнення сільського сектора з аграрним. Поняття сільського сектора значно ширше від аграрного, хоча останній і є серцевиною, головною складовою сільського сектора, що історично пов'язане з веденням землеробства, а пізніше - сільського господарства [22, с. 9].

Сучасний економіст Орлатий М.К. дає визначення спорідненого певною мірою з поняттям «сільська місцевість» (однак не тотожного) поняття «сільська поселенська мережа», яку визначає як сукупність матеріальних об'єктів та населення, що в них проживає, яка має певні історичні традиції, обряди, звички тощо [16, с. 8].

В.Р. Беленький [8] вводить до суспільно-географічного обігу понять категорію «сільське життєве середовище», яке він вважає за доцільне розглядати у таких трьох аспектах:

- 1) через його функціональне призначення у відтворювальному процесі;
- 2) як певний зріз соціально-економічного потенціалу села;
- 3) як сукупність сфер життєдіяльності населення.

При цьому варто зауважити, що сільське життєве середовище постає глобальною просторовою базою відтворення не лише сільського населення, але й усього суспільства, нації.

Вітчизняний економіст Прокопа І.В., досліджуючи сільське життєве середовище [19, с. 32-33], дійшов висновку, що його слід розглядати як сукупність трьох складових: природної, речово-організаційної та людської, основними функціями діяльності якої є забезпечення усього спектру умов життя і праці людей в окремих поселеннях (у вузькому розумінні) та просторової бази відтворення суспільства (у широкому розумінні).

Поняття «сільський регіон» не є загальнозживаним в науковій літературі і допускає різні тлумачення. Це пов'язано, як нам представляється, з неоднозначним трактуванням ключових термінів «регіон» і «сільський». У сучасних джерелах під поняттям „region” підводяться різні просторові системи надзвичайно різноманітних масштабних порядків – від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць і навіть їх частин. У словнику з регіональної політики наведено наступне тлумачення поняття „region”: регіон – (франц. region, від лат. region – область, район) – територія, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Регіони можуть бути будь-якого розміру – від міста (або району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту [1].

Згідно з адміністративним поділом, як правило, виділяються наступні регіональні одиниці: область (край, автономна республіка), місто і райони в місті, район, селище, село.

Відповідно до формулювання понятійно-термінологічного словника Е.Б. Алаєва «Соціально-економічна географія» (М.: Думка, 1983), регіон - «це певна територія, що відрізняється від інших територій по ряду ознак і що володіє деякою цілісністю, взаємозв'язаною складових її елементів». Введено поняття, як справедливо відзначає А.Г. Гранберг, є вельми абстрактним і передбачає, що його конкретизація і змістовна інтерпретація здійснюються при виділенні певних типів регіонів: регіони виділяються з території відповідно до певної мети і завдань.

Відомий економіст, фахівець з питань регіональної політики М. Некрасов розуміє під регіоном велику частину території країни з відносно однорідними природними умовами, характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з наявною і перспективною соціальною інфраструктурою; В. Долятовський пропонує розглядати регіон як територіально-економічний комплекс, що має обмежені внутрішні ресурси, власну структуру виробництва та певні потреби у зв'язках із зовнішнім середовищем; І. Арженовський розглядає регіон як частину території країни, що виділилася у процесі суспільного поділу праці, характеризується спеціалізацією на виробництві тих чи інших товарів і послуг, спільністю і специфічним відносно інших територій характером відтворювального процесу, комплексністю і цілісністю господарства, наявністю відповідних органів управління; відомий український регіоналіст В. Керецман вважає, що регіоном є певна територія в межах однієї чи декількох держав, яка є однорідною за певними критеріями (економічними, демографічними, екологічними, етнічними, соціальними, культурними) і за цими критеріями відрізняється від інших територій.

Тобто, у сучасних наукових джерелах під поняттям регіон розуміються різноманітні просторові системи різних масштабів – від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць, і дискусії стосовно розуміння суті регіону як наукової категорії тривають, активізуючись в останні роки. В межах доктрини європейського інтегрального федералізму регіон визначається як “надтермін”, що характеризується такими ознаками, як спільна територія, спільне населення, спільна історія, спільність природних умов, спільність проблем, які вирішуються.

Пошуки універсального визначення поняття регіон ускладнюються тим, що в Україні конституційне поняття регіон є інновацією: базовою адміністративно-територіальною одиницею згідно з Конституцією України є “область”. Сьогодні в українському законодавстві, зокрема в Концепції державної регіональної політики та Законі України “Про стимулювання розвитку регіонів”, під регіоном розуміють території областей та міста Київ.

Отже, з точки зору ідентифікації регіону й знаходження спільних для неї критеріїв, під регіоном у найширшому розумінні слід вважати певну територію, що є однорідною. Така територія обов'язково характеризується наявністю внутрішніх зв'язків (економічних, екологічних, соціальних та інших), і ці зв'язки є більш міцними й тісними, ніж зв'язки даної території з іншими територіями чи державою в цілому. Визначаючи територіальну складову поняття „регіон” як домінуючу, важко на практиці визначити межі території, в яких вона є однорідною й цілісною, а тому може вважатися регіоном.

Далеко не завжди регіон виступає як територіальна одиниця держави. Вихідними у пізнанні суті регіону як соціально-економічної категорії є географічні ознаки. В рамках географічного трактування регіон визначається як район, велика ділянка суші, частина земної поверхні зі спеціальними фізико-географічними параметрами, географічна одиниця, що визначається географічними межами.

Більш точно здійснити ідентифікацію регіону можна, об'єднавши його просторову сутність з іншими характеристиками: природно-економічною (або природничою), економіко-географічною, історико-етнографічною, соціальною та економічною передусім.

Економічне трактування розуміє під регіоном частину території, де існує система зв'язку між господарськими суб'єктами, підсистему всього соціально-економічного комплексу країни, складний територіально-економічний комплекс зі всією структурою зв'язків із зовнішнім та внутрішнім середовищем [5].

Соціально-політичне трактування регіону визначає регіон в ролі соціально-територіальної цілісності, тобто сукупності соціальних, економічних, політичних факторів розвитку території. Сюди входить цілий набір характеристик, зокрема такі, як: етнічний склад населення, трудові ресурси, соціальна інфраструктура, соціально-психологічний клімат, політичні аспекти розвитку регіону, культурні фактори та ін.

Узагальнюючу, інтегральну характеристику регіону дає величина і структура його соціально-економічного потенціалу. До його складу входять природно-ресурсний, демографічний, науково-технічний, інформаційний, виробничий, рекреаційний, соціальний та культурний потенціали.

Соціально-економічна сутність регіону визначає регіон як територію, що є самостійною територіальною системою, з притаманними тільки їй виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ та послуг.

Відповідно до основних положень регіональної політики в Україні затверджених Президентом, а саме розпорядження „Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України”, «регіон» – частина території країни, яка характеризується комплексом властивих їй природногеографічних, економічних та інших ознак. Регіон може збігатися з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць» [4].

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що регіон відрізняється від інших регіонів сукупністю природничих, історично сформованих, відносно стійких економічних, соціальних, національних особливостей. Характерною ознакою регіону є його цілісність, де поєднуються природні ресурси, матеріальні багатства та соціальні умови для життя людей.

Виходячи з цього, нами пропонується наступне формулювання поняття «сільський регіон» - це історично сформована частина території країни, поза кордонами міст і суто промислових об'єктів, що є самостійною територіальною підсистемою економічного комплексу країни, з притаманним тільки їй виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ та послуг.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з точки зору практики (формулювання у наукових дослідженнях, законотворча діяльність, нормативно-правова документація і т.д.) поки що дозволяється варіативність формулювань, що дає змогу кожному досліднику обирати найбільш прийнятні формулювання. Проведений аналіз наявних визначень і сутнісних ознак поняття «сільський регіон» та суміжних з ним термінів, понять, концептів дозволяє стверджувати, що це поняття має найбільший термінологічний потенціал щодо опису такого складного, поліфункціонального суспільного феномену як сільський регіон.

Література

1. Словник з регіональної політики [Електронний ресурс] // Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень ЄвроРегіо Україна. – Режим доступу: <http://www.eru.org.ua>.
2. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України / П.Т. Саблук // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 5. – С. 21-23.
3. Закон України „Про стимулювання розвитку регіонів” від 08 вересня 2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Розпорядження Президента України „Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України” від 30 верес. 1999 р. № 241/99-рп [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
6. Алексеев А.И. Кризис урбанизации и сельская местность в России / А.И. Алексеев, Н.В. Зубаревич // Миграция и урбанизация в СНГ и Балтии в 1990-е гг. [Под ред. Ж.А. Зайончковской]. – М., 1999. – С. 83-94.
7. Баутин В.М. Устойчивое развитие сельских территорий: сущность, термины и понятия / В.М. Баутин, В.В. Козлов // <http://agromagazine.msau.ru>
8. Беленький В.Р. Сельские поселки в единой системе расселения / В.Р. Беленький, Л.А. Кранц. – М. : Знание, 1975. – 64 с.
9. Географический энциклопедический словарь. Понятие и термины. / [Гл. ред. А.Ф. Трешников]. – М. : Советская энциклопедия, 1988. – 432 с.
10. Гринюк Т.А. Географія сільської місцевості Київської області : навчально-методичний посібник / Т.А. Гринюк, В.В. Загородній. – К. : ВДПУ ім. Драгоманова, 1996. – 130с.
11. Дергачев В.А. Геополитический словарь-справочник / В.А. Дергачев. – К. : КНТ, 2009. – 592 с.
12. Ковалев С.А. Избранные труды / С.А. Ковалев. – Смоленск: Ойкумена, 2003. – 438 с.
13. Моськин Р.В. Территориальная организация сельской местности Центральной России: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. геогр. наук : спец. 25.00.24. «экономическая, социальная и политическая география» / Р.В. Моськин. – М., 2006. – 24 с.

14. Народонаселение. Энциклопедический словарь / [Гл. ред. Г.Г. Меликьян]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1994. – 640 с.
15. Олійник Я.Б. Соціальний розвиток села і територій сільського типу : навч. посібник / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К. : ВГЛ Обрії, 2003. – 128 с.
16. Орлатий М.К. Соціальна сфера села: теорія, методологія та проблеми розвитку / М.К. Орлатий. – К. : Ін-т аграрної економіки УААН, 1997. – 230 с.
17. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
18. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: монографія / О.І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2006. – 360 с.
19. Прокопа І.В. Виробнича сфера села і сільське життєве середовище / І.В. Прокопа, Д.О. Мотруніч, Л.О.Шепотько. – К. : Інститут економіки НАН України, 2001.– 119 с.
20. Сажнев М.Л. Функціональний взаєморозвиток сільських та міських місцевостей Мелітопольського суспільно-географічного регіону (методика та аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / М.Л. Сажнев. – Київ, 2002. – 21 с.
21. Тарасова Ю.В. Поняття сільської місцевості та її функції як суспільно-географічної категорії / Ю.В. Тарасова // Географія і сучасність : зб. наук. пр. Націон. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. – К. : вид-во Націон. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2003. – Вип.9 – С. 135-143.
22. Шепотько Л.О. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть. Том 1 / Л.О. Шепотько, І.В. Прокопа, С.О. Гудзинський. – К. : Інститут економіки НАН України, 2000. – 396 с.
23. Land use, Value, and Management: Measuring Interactions Between Urban Population and Agricultural Production. – <http://www.ers.usda.gov/briefing/Rurality/>
24. Unity, solidarity, diversity for Europe, its people and its territory: Second report on economic and social cohesion (adopted by the European Commission on 31 January 2001). – http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/.

References

1. *Slovník z regionální politiky* [Dictionary with regional policy], Instytut regionalnykh ta yevrointehracyiynkh doslidzhen YevroRehio Ukraine, available at: <http://eru.org.ua>.
2. Sabluk, P.T. (2006), "Rural Development - the key to revival of agrarian Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 5, pp. 21-23.
3. Zakon Ukrainy „Pro stymulivannia rozvytku rehioniv”, vid 08 veresnia 2005 r., № 2850-IV, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy „Pro komisiuu z rozrobky Konceptsii derzhavnoi rehionalnoi polityky Ukrainy”, vid 30 veres. 1999 r. № 241/99-rp, available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Alaiev, Ye.B. (1983), *Sotsialno-ekonomicheskaya geografija: poniatyino-terminologicheskii slovar* [Socio-economic geography: conceptual and terminological dictionary], Mysl, Moskov, Russia, 350 p.
6. Alekseev, A.I. and Zubarevich, N.V.(1999), "The crisis of urban and rural areas in Russia", *Migratsiya i urbanizatsiya v SNG i Baltii v 1990-ye gg.*, pp. 83-94.
7. Bautin, V.M. and Kozlov, V.V. "Sustainable development of rural areas: the nature, terms and concepts", available at: <http://agromagazine.msau.ru>
8. Belenkiy, V.R. and Krants, L.A. (1975), *Selskie poselki v edinoi sisteme rasseleniya* [Rural settlements in a single settlement system], Znanie, Moskov, Russia, 64 p.
9. Treshnikov, A.F. (Editor) (1988), *Geograficheskii entsiklopedicheskii slovar. Ponyatiye i terminy* [Geographic Collegiate Dictionary. The concept and terminology], Sovetskaya yentsiklopediia, Moskov, Russia, 432 p.
10. Hryniuk, T.A. and Zahorodnii, V.V. (1996), *Heohrafiia silskoi mistsevesti Kyivskoi oblasti* [Rural Location Kiev region], VDPU im. Dragomanova, Kyiv, Ukraine, 130 p.
11. Dergachev, V.A. (2009), *Geopoliticheskii slovar-spravochnik* [Geopolitical Dictionary Directory], KNT, Kyiv, Ukraine, 592 p.
12. Kovalev, S.A. (2003), *Izbrannye trudy* [The best works], Oykumena, Smolensk, Russia, 438 p.
13. Moskin, R.V. (2006), "The territorial organization of the countryside in Central Russia", Thesis abstract of PhD degree. geogr. sciences: 25.00.24. "Economic, social and political geography", Moskov, Russia, 24 p.
14. Melikyan, G.G. (Editor) (1994), *Narodonaselenie. Jentsiklopedicheskii slovar* [Population. encyclopedic Dictionary], Bolshaya Rossiyskaya entsiklopediya, Moskov, Russia, 640 p.
15. Oliinyk, Ya.B. and Stepanenko, A.V. (2003), *Sotsialnyi rozvytok sela i terytorii silskoho typu* [Social development of village and rural-type areas], textbook, VGL Obrii, Kyiv, Ukraine, 128 p.
16. Orlatyi, M.K. (1997), *Socialna sfera sela: teoriia, metodolohiia ta problemy rozvytku* [Social sphere of villages: theory, methodology and problems of development], In-t agrarnoi ekonomiky UAAN, Kyiv, Ukraine, 230 p.
17. The official site of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, available at: <http://minagro.gov.ua>.
18. Pavlov, O.I. (2006), *Silski terytorii Ukrainy: istorychna transformaciia paradygmy upravlinnia* [Rural areas in Ukraine: historical transformation paradigm], monograph, Astroprint, Odessa, Ukraine, 360 p.
19. Prokopa, I.V., Motrunich, D.O. and Shepotko, L.O. (2001), *Vyrobnycha sfera sela i silske zhyttieve seredovysshhe* [The industrial sector of the village and rural living environment], Instytut ekonomiky HAH Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 119 p.
20. Sazhniev, M.L. (2002), "The functional development of rural and urban areas Melitopol socio-geographic region (methodology and analysis)", Thesis abstract of PhD degree. geogr. sciences: 11.00.02 "Economic and Social Geography", Kyiv, Ukraine, 21 p.

21. Tarasova, Yu.V. (2003), "The concept countryside and its function as a socio-geographical category", *Heohrafiia i suchasnist' : zb. nauk. pr. Natsion. ped. un-tu im. M. P. Drahomanova*, no.9, pp. 135-143.
22. Shepotko, L.O. and Prokopa, S.O. (2000), *Sil'skyi sektor Ukrainy na rubezhi tysiacholit. Tom 1* [Rural sector of Ukraine at the turn of the millennium. Volume 1], Instytut ekonomiky NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 396 p.
23. Land use, Value, and Management: Measuring Interactions Between Urban Population and Agricultural Production, available at: <http://ers.usda.gov/briefing/Rurality/>
24. Unity, solidarity, diversity for Europe, its people and its territory: Second report on economic and social cohesion (adopted by the European Commission on 31 January 2001). available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/.

УДК 581.524.12

**Пархомець М.К.,
д.е.н., професор кафедри обліку і правового забезпечення АПВ
Соловей І.С.,
здобувач
Тернопільський національний економічний університет**

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ

**Parkhomets M.K.,
dr.sc.(econ.), professor of accounting and
legal maintenance department of AIP
Solovei I.S.,
candidate for a degree
Ternopil National Economic University**

METHODICAL PRINCIPLES AND INDEXES OF COMPETITIVENESS ESTIMATION OF GRAIN GROWING INDUSTRY OF THE REGION

Постановка проблеми. Галузь зернового господарства включає виробництво зернових колосових культур, кукурудзи на зерно, гречки, проса та інших зернових культур. Частка виручки від продажу зернових культур сільськогосподарськими підприємствами в середньому за 2010–2013 рр. у товарній продукції рослинництва становила 53,2 %. Це свідчить про вагомую роль і важливе значення галузі зернового господарства для розвитку економіки АПК досліджуваного регіону та забезпечення його продовольством.

Зазначимо, що економічна ефективність виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області має значну диференціацію, а в багатьох господарствах ця галузь є збитковою. Тому підвищення рівня конкурентоспроможності галузі зернового господарства у підприємствах як досліджуваного регіону, так і в Україні загалом є надзвичайно актуальною проблемою. Водночас практика зумовлює необхідність постійного моніторингу рівня конкурентоспроможності зернового господарства регіону, що обумовлює потребу застосування надійної і зручної методики та показників для його визначення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та методичні аспекти, а також показники оцінки рівня конкурентоспроможності продукції, окремих галузей та аграрних підприємств загалом висвітлені у працях вітчизняних вчених В. Амбросова, М. Канінського, С. Кваші, О. Олійника, В. Шияна та багатьох інших науковців [1-14]. Водночас в умовах кризи економіки АПК наукові дослідження вимагають комплексної оцінки конкурентоспроможності галузей сільського господарства за регіонами України.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є обґрунтування конкретних методичних засад і показників оцінки конкурентоспроможності галузі зернового господарства Тернопільської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень конкурентоспроможності ринку зерна залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема: урожайності та собівартості зерна у галузі, державної підтримки, впливу глобалізаційних процесів світової економіки, процесу подальшого реформування тощо.